

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

СБІТНЄВА Надія Федорівна

Н.С.

УДК 760.004.3

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
РАДЯНСЬКОЇ УПАКОВКИ 1930-Х РОКІВ.
УТИЛІТАРНІ ТА ХУДОЖНІ АСПЕКТИ**

05.01.03 – технічна естетика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Харків – 2003

00762142 (M)

658.842.2
Дисертацією є рукописРоботу виконано у Харківській державній академії дизайну і мистецтв
Міністерства освіти і науки України**Науковий керівник:**кандидат мистецтвознавства,
професор, ректор ХДАДМ
Даниленко Віктор Якович,
член-кореспондент Академії мистецтв
України**Офіційні опоненти:**доктор мистецтвознавства,
професор кафедри проектування
інтер'єрів
Львівської академії мистецтв
Боднар Олег Ярославовичкандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри культурології
Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого, м. Харків
Немцова Валентина Сергіївна**Провідна установа:**Національна академія образотворчого
мистецтва і архітектури
Міністерства культури України, м. КиївЗахист відбудеться "10" червня 2003 року о "13" годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.109.01
у Харківській державній академії дизайну і мистецтв
за адресою: 61002, м. Харків, вул. Червонопрапорна, 8.З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(61002, м. Харків, вул. Червонопрапорна, 8).Автореферат розісланий "6" травня 2003 року.Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Омельченко О.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Зміна економічних умов і перехід України до ринкової економіки сприяли усвідомленню значення упаковки у процесах виробництва, транспортування, зберігання й реалізації продукції, у формуванні візуального середовища, а також розумінню її комунікативної функції в суспільстві, яка відображає характер стосунків між виробниками та споживачами продукції.

Актуальність теми дослідження. Перед фахівцями пакувальної галузі, дизайнерами та педагогами стоять серйозні й різноманітні завдання, пов'язані з вивченням, створенням і виробництвом вітчизняної упаковки, яка сприятиме конкурентноздатності українських товарів. За таких умов зацікавленість її історією не тільки закономірна, але й економічно виправдана. У цьому зв'язку надзвичайно корисним є досвід «переломних» етапів, таких, як період 1930-х років, коли в розвитку упаковки в силу певних причин відбувалися якісні зміни. Однак аналіз матеріалів, які існують з цієї проблеми, свідчить про те, що радянська упаковка 30-х років і дотепер залишається вивченою досить поверхово.

Актуальність роботи визначається тим, що 1930-ті роки, коли відбувалося зародження пакувальної галузі у СРСР, стали передісторією радянської та української упаковки як ділянки дизайну. Перехід до серійного виробництва продукції, який став можливим завдяки індустріалізації, поставив перед фахівцями-пакувальниками завдання функціональності, конструктивної доцільності, технологічної та економічної рентабельності тари й упаковки. У той час уперше були застосовані наукові методи організації таропакувального виробництва, покладено початок діяльності, пов'язаної зі створенням більш досконалих пакувальних матеріалів, з розробкою нових технологій упакування. Однак економічний розвиток СРСР у передвоєнне десятиліття відбувався нерівномірно: поряд з успіхами в одних галузях спостерігалось значне відставання в інших. Суперечлива економічна, політична та соціокультурна ситуація в суспільстві наклала відбиток на характер упаковки того періоду. Тенденція до уніфікації радянської культури позначилася на розвитку промислового мистецтва, внаслідок цього виділити певні риси, що відрізняли б упаковку окремих республік СРСР, не є можливим. Не можна відокремити як самостійне культурне явище й українську упаковку 1930-х років.

Проте динаміка соціокультурних процесів, які відображалися у художніх рішеннях радянської упаковки того часу, її стилістична поліфонія та різноманітність функціональних проявів обумовили

багатогранність цього явища дизайнерської практики. Отже, доцільно провести комплексне дослідження радянської упаковки 1930-х років, як її стилістики, так і взаємодії утилітарних та мистецьких ознак. Цього потребує дизайн-освіта, що дозволить підвищити рівень дизайнерських розробок у сучасній упаковці та допоможе вирішити актуальні проблеми пакувальної галузі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведене в рамках держбюджетної теми, пов'язаної з програмою комплексної стандартизації в галузі дизайну й ергономіки на 1997-2002 рр., затвердженої Держстандартом України 31.07.97: «Розробка методики оцінки якості дизайнерських проектів і її впровадження на прикладі оцінки універсальних спортивних тренажерів». Номер державної реєстрації 0100U000342.

Метою дисертації є виявлення особливостей радянської упаковки 1930-х років, її утилітарних та естетичних аспектів. Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

- проаналізувати спеціальну літературу з питань радянської упаковки 30-х років, визначити стан дослідженості об'єкта, що вивчається;
- розкрити завдання, які стояли перед фахівцями пакувальної галузі в економічних умовах 1930-х років, і засоби їхнього вирішення;
- виявити комунікативну роль тари й упаковки в радянському суспільстві 1930-х років, дослідити залежність характеру упаковки від особливостей адресанта й адресата продукції, економічних, політичних, соціальних і культурних чинників;
- через реконструкцію критеріїв, що діяли в досліджуваній період, оцінити функціональні риси радянської упаковки в різних комунікативних системах;
- провести аналіз стилістики графічних рішень упаковки 30-х років;
- виявити історичну обумовленість сюжетно-образних характеристик радянської упаковки досліджуваного періоду.

Об'єктом дисертаційної роботи є радянська упаковка 1930-х років, предметом — її утилітарні та художні аспекти. Межі дослідження зумовлені його метою та завданням. Залучені до аналізу зразки упаковки належать до періоду кінця 1920-х — початку 1940-х років. Дослідження охоплює найбільш популярні у передвоєнне десятиліття види радянської упаковки. У концептуальному плані межі дослідження окреслені дизайнерською проблематикою, тобто вивченням її функціонально-технологічних аспектів і мистецтвознавчим аналізом художніх якостей. Науковою базою роботи стали матеріали з приватних колекцій упаковки України та Росії, а також

етикетки, обгортки, коробки та пачки 1930-х років із власної колекції автора, зібраної протягом 1995-2003 років і яка нараховує близько 300 зразків упаковки досліджуваного періоду, а також архівні документи й періодичні видання 30-х років ХХ століття.

Методологічною основою дисертації є комплексний підхід до аналізу упаковки як об'єкта дизайнерської діяльності, положення технічної естетики про єдність утилітарних і художніх якостей. У методологічному плані робота спирається на праці таких дослідників, як: О. Боднар, О. Бойчук, В. Глазичев, В. Даниленко, Г. Мінервін, Дж. Нельсон, В. Пузанов, С. Серов, П. Татіївський, С. Хан-Магомедов, О. Черневич, М. Яковлев. В осмисленні графічних стилів дисертація базується на роботах Д. Сараб'янова, С. Серова, О. Черневич. У розумінні сучасних задач упаковки автор відштовхувався від публікацій О. Гавви, В. Кривошея, А. Козака, К. Йованович, В. Шредера.

Методами дослідження обрано:

- типологічне моделювання структури виробництва й споживання з метою виявлення залежності упаковки від типу комунікації; її функціональних якостей та критеріїв оцінки, що діяли в цих системах;
- виходячи з підцензурного характеру епохи сталінізму, вивчення спеціальної літератури проводилося за допомогою методів систематизації та верифікації;
- при визначенні стилістики та найважливіших характеристик упаковки вжито метод систематизації та прийоми образно-стилістичного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- 1) дана дисертаційна робота є першим комплексним науковим дослідженням радянської упаковки 1930-х років як системи утилітарних та естетичних аспектів;
- 2) уперше радянську упаковку 30-х років розглянуто в історичному контексті, визначено вплив економічних, політичних, соціокультурних чинників на характер її структурних елементів;
- 3) функціональні якості упаковки вперше розглянуті в контексті структури виробництва і споживання в радянській економіці 1930-х років;
- 4) розроблено універсальну модель вивчення упаковки через аналіз її функціональних характеристик у різних комунікативних системах;
- 5) у роботі дістало подальшого розвитку вивчення стилістики радянської упаковки передвоєнного десятиліття. Уперше дано повну характеристику художніх стилів упаковки в їх різноманітності й розвитку. Введено до наукового обігу дані щодо використання в упаковці 1930-х років Ар Деко, «комерційного», «народного» стилів;

б) у науковий обіг введено більш 80 зразків упаковки 1930-х років: обгортки мила, шоколаду, цукерок, пачок цигарок, етикеток, які є раритетами.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона заповнює прогалини, які існують у науці щодо функціональних і естетичних якостей радянської упаковки передвоєнного десятиліття, а також художніх стилів, що відбилися в ній. Підхід до аналізу упаковки, побудований на визначенні її зв'язку з різними аспектами суспільного життя, дозволяє екстраполувати отримані результати на інші галузі графічного дизайну досліджуваного періоду. Розроблена модель вивчення упаковки через визначення її функціональних якостей у різних комунікативних системах дозволяє також успішно проводити аналіз упаковки інших історичних етапів, закономірностей і перспектив її розвитку. Осмислення упаковки через реконструкцію вимог, які ставилися до неї в 1930-ті роки з боку виробників і споживачів продукції, створює підґрунтя для її автентичного сприйняття. Уведені до наукового обігу нові дані щодо стилістичних особливостей радянської упаковки сприяють створенню цілісної картини упаковки досліджуваного періоду.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання отриманих результатів:

- фахівцями пакувальної галузі у вирішенні її актуальних проблем: розробці стандартів, оцінці якості упаковки;
- у професійній діяльності дизайнерів, пов'язаній з проектуванням упаковки;
- у музейній роботі при формуванні фондів графіки, розробці експозицій прикладного й графічного мистецтва 1930-х років;
- у дизайн-освіті при викладанні курсів: «Історія графічного дизайну», «Історія мистецтва», «Історія культури», а також проведенні практичних занять із дисципліни «Проектування упаковки».

Апробація результатів дослідження. Головні положення дисертаційної роботи було викладено та обговорено на наукових конференціях професорсько-викладацького складу й аспірантів ХХІІ за 1989, 1992, 1993, 1995, 1996, 1998 рр., Міжнародній науковій конференції до ювілею проф. Ю. Бойка-Блохіна «Харків 30-40 рр. ХХ ст. Література. Історія. Мистецтво» (Харків, ХДУ, 11-12 травня 1998 р.), Міжнародній науково-методичній конференції «Актуальні питання підготовки та перепідготовки фахівців у галузі дизайну та ергономіки в сучасному суспільстві» (Харків, ХХІІ, 14-15 жовтня 1998 р.), Науково-методичній конференції «Традиції та новачі українського мистецтва в підготовці фахівців художнього та

художньо-промислового напрямків» (Харків, ХХПІ, 27-28 квітня 1999 р.), Всеукраїнській науково-методичній конференції «Вища художня та дизайнерська освіта на порозі ХХІ століття» (Харків, ХХПІ, 15-16 червня 2000 р.), Всеукраїнській конференції «Слобожанські читання», присвяченій 10-річчю незалежності України (Харків, Харківський художній музей, 29-30 листопада 2001 р.), на Першій електронній науковій конференції «Молода мистецька наука України» (Харків, ХДАДМ, 1 листопада 2002 р.), Першій електронній науковій конференції «Теорія і практика матеріально-художньої культури» (Харків, ХДАДМ, 15 жовтня 2002 р.).

Окрім того, матеріали дослідження та його попередні результати було використано в розробці й викладанні лекційного курсу «Історія графічного дизайну» і практичних завданнях з дисципліни «Макетування та моделювання упаковки» для спеціальності 7.020.210 — графічний дизайн (Харків, ХХПІ-ХДАДМ, 1990-2003 рр.). Матеріали та результати роботи було використано при проведенні ІІІ Всеукраїнської науково-методичної конференції з питань упаковки (Харків, ХДАДМ, 29-31 жовтня 2002 р.). Головні положення дисертації були покладені в основу концепції виставки «Упаковка — дзеркало епохи», проведеної в рамках ІІ Всеукраїнського дизайн-форуму (Харків, ХДАДМ, 24-28 березня 2003 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та результати дослідження було опубліковано у чотирнадцяти статтях (із них 6 — у наукових виданнях, затверджених ВАКом України як фахові для даної спеціальності), а також у шести збірниках матеріалів і тез наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій — 3,6 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація викладена на 292 сторінках. Основна частина подана на 155 сторінках і складається зі вступу, трьох розділів і висновків. Список використаних джерел включає 206 найменувань. Додаток А викладений на 32 сторінках і містить матеріали щодо економічного, політичного, соціального та культурного життя СРСР у 1930-ті роки, а також особливостей формування пакувальної галузі в цей період. У додатку Б подано 85 репродукцій упаковки 1930-х років.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету й завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і межі дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації, рівень апробації отриманих результатів.

Розділ 1. Радянська упаковка 30-х років: стан дослідженості
 присвячений огляду літератури з теми дисертації та визначенню методів дослідження. Зазначено, що у вивченні радянської упаковки 30-х років виокремлюються три етапи, які відрізняються також різними сприйняттям упаковки: 1) довоєнний, тобто з кінця 1920-х по 1941 рік; 2) період 1960–70-х років; 3) сучасний: із кінця 1980-х по теперішній час.

1.1. Матеріали довоєнного періоду: утилітарні та ідеологічні концепції упаковки. Для цього періоду характерне розуміння упаковки як потужного ідейно-виховного засобу й інструменту індустріального перетворення суспільства, що було обумовлено економічною й політичною ситуацією у СРСР.

Більшість публікацій 1930-х років присвячена економіко-утилітарним аспектам упаковки. Питання про впровадження методів раціоналізації, стандартизації й уніфікації у виробництво пакувальної продукції порушували Є. Єршов, І. Каганов, С. Карепін, Г. Кржижановський, І. Родіонов, М. Сиротенко та інші. Д. Бсляй, Л. Метлицький, М. Сиротенко, Н. Хавський, Б. Шапіро торкалися проблеми підвищення якості пакувальних матеріалів.

Переважний інтерес до технологічних і захисних функцій тари й упаковки, який визначився на цьому етапі, свідчить про велике значення, якого набувала упаковка в умовах налагоджування серійного виробництва продукції. Разом з тим, проблеми естетичних якостей упаковки в досліджуваній період не порушувалися. Ф. Аскіназі та Є. Єршов, висвітлюючи питання маркірування тари, сконцентрували увагу лише на інформативності знаків і символів. Г. Горошенко, С. Ольховський, В. Камський розглядають тенденції графічного оформлення упаковки з позиції відповідності її сюжетно-образних характеристик ідеологічним настановам соціалістичного суспільства.

Отже, передвоєнне десятиліття в дослідженні упаковки є періодом саморефлексії, що відбиває ставлення суспільства до проблем пакувальної галузі. Відсутність фундаментальних дослідних праць з питань упаковки в 1930-ті роки обумовлена тим, що її усвідомлення як об'єкта графічного дизайну знаходилося у початковій стадії.

1.2. Художнє сприйняття упаковки у дослідженнях 1960–70-х років. У цьому підрозділі проаналізовано роботи, опубліковані в період, коли на базі традиційної прикладної графіки почалося формування дизайнерської концепції графічного дизайну. Осмислення минулого й тогочасного стану професії сприяло появі перших публікацій аналітичного характеру, спроб вивчення упаковки як об'єкта дизайну. Однак ієрархічне сприйняття творчості як своєї системи, в якій

прикладна графіка знаходилася в самому низу, призвело до того, що упаковку розглянуто не як самостійну галузь дизайнерського проектування, а в контексті розвитку торгової реклами (Ю. Дегтярьов і Л. Корнілов, Б. Капралов і Т. Курочкина) або через проблеми рекламного плаката і навіть книжкового оформлення (В. Ляхов).

«Художня» концепція графічного дизайну 1960–70-х років обумовила переважний інтерес дослідників до образно-естетичних якостей упаковки 30-х (статті О. Муриної, В. Овчарова, праці А. Павлинської, Ю. Дегтярьова та Л. Корнілова). Як найважливіші риси радянського графічного дизайну передвоєнного десятиліття А. Павлинською, О. Муриною, В. Ляховим підкреслені ієрархічність, ілюстративність, орієнтація на виконання важливих суспільних і політичних завдань.

Серед робіт цього періоду, дотичних до проблеми, бракує комплексних досліджень, де упаковка розглядалася б як система утилітарних та естетичних аспектів. Унаслідок «художнього» сприйняття творів графічного дизайну в 60–70-ті роки ХХ століття утилітарно-технологічні аспекти тари й упаковки досліджуваного періоду не отримали належного висвітлення.

1.3. Радянська упаковка 30-х років у сучасних дослідженнях (1980–2000 рр.) Цей період характеризується збільшенням кількості публікацій, присвячених упаковці взагалі, що пов'язано з підвищенням її значення в суспільстві. Однак аналіз літератури останніх десятиліть свідчить про відсутність глибоких аналітичних праць, які б розглядали радянську упаковку 30-х років.

Більшість авторів надають «ідеологічному» стилювому напрямку переважний інтерес, що зумовлено зміною державної політики в часи так званої «перебудови». Щодо матеріалів, у яких автори намагаються проаналізувати характерні риси упаковки передвоєнного десятиліття, вони, як правило, визначаються локальністю порушуваних проблем. О. Хальчицький, С. Зайцев розглядають художньо-образні засоби упаковки окремих галузей, не торкаючись їхньої стилістики та функціональних аспектів. Б. Рахманінов аналізує упаковку 30-х років на прикладі творчості одного з майстрів, які працювали в цей період. В. Кухарський порушує проблеми стилю в упаковці, але концентрує увагу лише на одному з них.

Найбільш цінною тут є робота Б. Рахманінова «Мило «Пролетарське», одеколон «АМО», або як ми боролися з упаковкою», в якій розвиток радянської упаковки 30-х років схарактеризовано як конфлікт між традиційною стилістикою та новими тенденціями, що

намітилися у середині – другій половині десятиліття. Разом з тим, глибокої характеристики як «традиційних» напрямків упаковки, так і «нових» тенденцій у цій роботі не дається. Отже, у вивченні радянської упаковки 1930-х років існують значні прогалини, що стосуються її функціональних якостей, характеру взаємодії утилітарної та художньої сторін, стилістичних особливостей.

1.4. Методика дослідження. У підрозділі визначено послідовність етапів наукового пошуку, сформульовано робочу концепцію, обґрунтовано доцільність застосування методів типологічного моделювання, систематизації та верифікації. Наукові методи, які було використано при проведенні дослідження, зумовлені специфічними особливостями матеріалів дисертації і поставленими завданнями.

За допомогою методу типологічного моделювання визначені основні комунікативні типи, які сформувалися у радянській економіці 30-х років, виявлено залежність упаковки від характеру виробника й споживача продукції, проаналізовано функціональні якості упаковки в різних системах. Виходячи з підцензурного характеру епохи сталінізму, вивчення спеціальної літератури проводилося за допомогою методів систематизації та верифікації. Аналіз стилістики, художньо-образних якостей, конструктивних особливостей етикеток, обгортки, коробок та інших видів споживчої тари 30-х років проведений за допомогою методу систематизації та прийомів образно-стилістичного аналізу.

Розділ 2. Комунікативна роль тари й упаковки в суспільстві та її вплив на формування образу радянської упаковки 1930-х років присвячений висвітленню основних типів тари, яка використовувалася в цей період, та характеру її виробництва, комунікативних систем, що сформувалися в економічних умовах досліджуваного періоду, залежності функціональних якостей упаковки від особливостей адресата й адресанта продукції.

2.1. Типи упаковки та особливості її виготовлення в економічних умовах 1930-х років. В системі виробництва-споживання у досліджуваний період функціонувала така споживча та транспортна тара: 1) дерев'яна (ящики, клітини, піддони, а також кошики та ящики зі шпону); 2) текстильна (лантухи з роґожі, лляної, джутової, мачульної та інших тканин); 3) металева (бідони, лотки, бляшані банки); 4) скляна (банки, пляшки, флакони); 5) паперова (пачки, коробки, обгортки, етикетки, а також барабани, ящики з картону та гофрокартону, мішки з крафт-паперу).

У 30-ті роки виробники упаковки представлені двома типами підприємств: артілями, створеними завдяки НЕПу, а також невеликими

майстернями при державних заводах і фабриках. У першому випадку це були відокремлені дрібні, технічно нерозвинуті кустарні виробництва. У другому — виготовлення тари було допоміжним процесом у системі промислових об'єднань, що забезпечувало основне виробництво необхідними пакувальними засобами. В обох випадках відсутність механізації і раціоналізації виробництва негативно впливала на якість упаковки, зумовлювала її високу собівартість. Роздрібною тари в 30-ті роки вироблялося вкрай мало. Вона використовувалася тільки в тих галузях, де її відсутність ускладнювала реалізацію товару. Випуск споживчої тари (етикеток, обгортки, бандеролей, найпростіших типів жорсткої упаковки, що не вимагали виконання складних поліграфічних операцій) здійснювався літографським способом на базі друкарень, створених ще до революції в Москві, Ленінграді, Харкові.

У цілому в радянській упаковці цього періоду поряд із традиційними типами тари використовувалися новітні, розроблені завдяки впровадженню передових на той час технологій та запозиченню зарубіжного досвіду. Водночас, окрім упаковки, що виготовлялась держпідприємствами, незначна її кількість вироблялася артілями, продукція яких нерідко визначалася нестандартністю конструктивних рішень (упаковка з природних матеріалів).

2.2. Основні категорії товаровиробників і споживачів у 1930-ті роки. У цьому підрозділі розглянуто особливості упаковки, які були зумовлені її комунікативною функцією в суспільстві.

У радянській економіці передвоєнного десятиліття головним виробником продукції були державні підприємства. Нестачу товарів слаборозвинених галузей компенсували приватні ремісничі майстерні — артілі, створені завдяки НЕПу. Адресатами продукції були: радянські державні підприємства, внутрішньосоюзні приватні особи, артілі, закордонні підприємства, закордонні приватні особи. Отже, існувало вісім комунікативних типів, в яких функціонувала упаковка: 1) держпідприємства—виробники продукції— держпідприємства—споживачі; 2) держпідприємства — артілі; 3) держпідприємства — приватні особи; 4) радянські держпідприємства—виробники — закордонні підприємства—споживачі; 5) радянські держпідприємства — приватні закордонні споживачі; 6) артілі — вітчизняні держпідприємства; 7) артілі — артілі; 8) артілі — приватні особи всередині країни.

На підставі аналізу особливостей адресанта й адресата продукції виявлено, що критерії оцінки упаковки в різних системах були різними, що впливало на розуміння й значення як окремих функцій, так і системи функціональних якостей в цілому.

2.3. Функціональні якості упаковки в різних комунікативних системах 1930-х років. Домінуючим комунікативним типом досліджуваного періоду була система «держпідприємства — приватні внутрішньосоюзні споживачі», оскільки державні підприємства були найбільшим товаровиробником 1930-х років, а приватні споживачі — наймасовішим її адресатом. У цій системі максимально відбулося переважання функцій економіко-утилітарного плану, характерне для радянської упаковки передвоєнного десятиліття. Функції образно-естетичного плану втратили своє первісне значення. Рекламна — розцінювалася як недоречний в умовах соціалістичної економіки буржуазний прояв; відсутність конкуренції й боротьба політичних систем обумовили заміну цієї функції агітаційно-пропагандистською. Також неактуальними через гостру нестачу товарів з'явилися проблеми художньої цінності упаковки. Інформативна функція була спрямована на виконання просвітницьких і виховних завдань. Знакову функцію упаковки як символу соціального й економічного статусу власника через «товарний голод» прийняв товар.

Найбільш гармонійною з погляду сполучення утилітарних і естетичних аспектів була упаковка експортної продукції, оскільки вона уникнула негативного впливу факторів, що деформували функції внутрішньосоюзної споживчої тари. Таку упаковку було орієнтовано на світовий рівень розвитку тари, й оцінювалася вона з позиції вимог країн-імпортерів.

У цілому, аналіз функцій упаковки, який було проведено у цьому підрозділі, дозволяє стверджувати, що між сучасним розумінням та їх сприйняттям у 30-ті роки існує значна розбіжність, яка стосується, насамперед, функцій образно-естетичного плану.

Розділ 3. Стилiстичнi особливостi радянської упаковки 1930-х рокiв містить аналіз стилістики етикеток, обгортки, пачок, коробок та інших видів споживчої тари досліджуваного періоду.

3.1. Модерн у радянській упаковці 30-х років: завершувальна фаза розвитку стилю. Зображення екзотичних рослин, птахів, квітів, романтичних жіночих образів, які атрибутували модерн, були дуже доречними на упаковці парфумів, косметичної продукції, галантереї, кондитерських виробів. Найважливішими з особливостей упаковки, створеної в його межах, були декоративність, стилізація зображувальних елементів і шрифту, естетичні критерії оцінки, переважання двомовних або французьких назв продукції (напр., «Фореска» — «Foreska», «Віолет Лемерсьє» — «Violette Lemercier», «Селект» тощо). Автором встановлено наявність типових композиційних схем побудови графічних рішень упаковки, дано оцінку її естетичним і функціональним якостям, виявлено її соціальне призначення в умовах 1930-х років.

Одвічно однією з найважливіших рис модерну була орієнтація на широкі верстви споживачів, що пояснювалося спільністю властивих усім і кожному людських почуттів, пристрастей і переживань, до яких зверталися художники. Однак у середині – другій половині 30-х років прихильники модерну постали у меншості, оскільки його нейтральні, індивідуальні прояви не відповідали вимогам часу. Масовий споживач потребував соціально активних рішень. Отже, в середині – наприкінці десятиліття з'явилося багато еклектичних зразків упаковки, зроблених із використанням композиційних та художніх засобів модерну, але насичених ідейним змістом.

Завдяки тенденції до запозичення найбільш популярних розробок упаковки попередніх десятиліть, їхньої адаптації до інших видів продукції, окремі рішення упаковки, створені у 1930-ті роки на основі модерну, використовувалися протягом кількох десятиліть («Кармен», «Суничне», «Лебязий пух» — до 1970-х років).

3.2. Ар Деко — стиль радянської соціальної «верхівки». У цьому підрозділі через аналіз упаковки виявлено риси, успадковані цим стилем від модерну (стилізація форми, декоративність, активне використання простору, естетичні критерії оцінки), а також виділені нові якості, що дозволяють відрізнити приклади стилю Ар Деко від модерну (динамізм, ідейна змістовність, раціоналізм, конструктивність, всілякі контрасти). Встановлено, що Ар Деко проявився в радянській упаковці у трьох відгалуженнях: ретроспективному, конструктивному й орнаментальному.

Ретроспективний напрямок представлений зразками, що інтерпретували культурну спадщину попередніх епох, серед яких найпопулярнішими були мистецтво Стародавнього Єгипту й епохи класицизму. Мотиви давньоєгипетських розписів і декоративно-прикладного мистецтва, які в 20 – 30-ті роки увійшли до візуальної моди багатьох країн, відбилися в упаковці мила, парфумів, цукерок і цигарок. Побудовані на зображеннях лотоса, сонця, зірок, жуків-скарабейів, вони мали відповідні назви: «Лотос», «Єгипетські», «Піраміда» і свідчили про величезний інтерес до орієнтальної тематики.

Також гармонійно увійшли до стилістики Ар Деко раціоналізм, симетрія, стриманість і елегантність мистецтва класицизму. Внаслідок цього набули розповсюдження зображення давньогрецьких статуй, орнаментів, колон і назви продукції «Сафо», «Еллада». Соціальна спрямованість подібної упаковки була досить специфічною, оскільки її повноцінне сприйняття потребувало певного інтелектуального напруження, на яке неписьменні (майже 50 % населення) не були здатні. Подібна упаковка адресувалася передусім адміністративній еліті, орієнтованій на еталони західної буржуазної демократії.

Конструктивне відгалуження в упаковці Ар Деко базувалося на спрощених геометризаних формах, декоративних зигзагоподібних ритмах, активному структуруванні простору й використанні контрастних насичених кольорів. Лаконічне й виразне, трохи агресивне, але дуже декоративне, воно відобразило конструктивістські ідеї у пом'якшеній модерном, часом навіть еклектичній формі.

Орнаментальний напрямок найбільш яскраво віддзеркалював позитивні якості стилю Ар Деко, оскільки був сполученням найефектніших рис усіх трьох його гілок. Він поєднав в упаковці орнаментальні мотиви різних епох і стилів ретроспективного відгалуження, а також активне структурування простору й контрасти конструктивного. Разом з тим йому вдалося запобігти зайвої жорсткості конструктивного й обмежень ретроспективного напрямків.

3.3. Конструктивізм в упаковці 30-х років — цитати «високого» стилю. Ідеї, що живили творчу фантазію художників і дизайнерів перших десятиліть ХХ століття, до 1930-х років не втратили актуальності лише у галузях, в яких шлях від ескізу, авторського проекту до промислового зразку пов'язано з великими часовими й матеріальними витратами, як в архітектурі та дизайні. Для графічного дизайну з його динамізмом, мобільністю, відносною простотою засобів концепція конструктивізму на початку 30-х стала надбанням історії. Розробки, створені в передвоєнне десятиліття під впливом конструктивізму, носили, зазвичай, поверховий характер запозичення найбільш простих і яскравих ознак стилю. При цьому залишалися поза увагою його важливіші, суттєвіші характеристики: функціональність та жорстке структурування простору, підкреслення технічної (а в графічному дизайні поліграфічної) основи.

Результатом таких компромісів у рішенні принципових питань стилю стали еклектичні розробки у галузі упаковки, в яких «культурні нашарування» інших стилів (частіш за все модерну та «ідеологічного» напрямку) більшою або меншою мірою приховували конструктивістську основу. Це стосувалося не тільки формальних якостей упаковки, де поєднувалися жорсткі, геометризовані форми з м'якими, живописними, декоративними, але й її змістовних характеристик, які наближають подібну упаковку за значенням до листівки або плакату.

Стилістично «чисті» рішення упаковки, які є не поверховою цитатою конструктивізму або експлуатацією його розробок, у 1930-ті роки виняткові, але вони є доказом надзвичайної популярності й життєздатності його ідей. Споживачем упаковки конструктивізму в 30-ті роки був вузький, дуже специфічний прошарок ностальгічно

настросних споживачів, які не зуміли адаптуватися до нових умов громадського життя, зламу класових стереотипів і життєвого устрою.

3.4. «Комерційний» стиль — ремінісценції дореволюційної реклами в упаковці. У підрозділі розглядаються зразки упаковки, створені під впливом космополітичного стилю, що склався в рекламі кінця XIX століття, виявляються причини звертання графічного проектування 30-х років XX століття до художніх засобів і прийомів дореволюційної реклами.

Подібна упаковка частіш за все використовувалася артільними виробниками та була орієнтована на смаки «масового» споживача. Художні смаки її безпосереднього адресата належали до царини наївного мистецтва, де існувало специфічне розуміння естетики. Унаслідок цього в радянській упаковці 30-х років набули популярності «солодкі» образи рум'яних красунь і херувимоподібних дітей, зображення гербів, медалей і всілякі екзотичні сюжети. В цілому графічні рішення упаковки в «комерційному» стилі характеризувалися компліятивним підходом, перенасиченістю шрифтами, сполученням негармонійних кольорів, загальною надмірністю графічних засобів, але разом з тим надзвичайною рекламною ефективністю.

3.5. «Народний» стиль в упаковці: від пошуків національного колориту до ідей багатонаціональної держави. Ідеї національного романтизму, що викликали хвилю інтересу до казкової сюжетики, національної міфології, народного та селянського мистецтва, відбулися в радянській упаковці 1930-х років у формі «народного» стилю.

Заповнення композиційного простору орнаментами, запозиченими з розпису, вишивки, дерев'яного різьблення, іншими декоративними деталями робило упаковку в «народному» стилі дуже ефектною. Використання великої кількості шрифтів і назви продукції: «Билина», «Казка», «Букет моєї бабусі», «Садко» створювали образ старовини, народної творчості. Основним адресатом подібних розробок була міська інтелігенція, яка відчувала інтерес до подібної тематики.

У середині 1930-х років «народний» стиль поступово втратив свої позиції. Це було пов'язано з тим, що ідея пошуку національних коренів, висвітлення історичного минулого окремого народу поступилася новим, пов'язаним з проблемами багатонаціональної держави. Упаковка із зображеннями народного костюму, елементів орнаменту та інших атрибутів народної творчості використовувалася вже в іншому смислово контексті, насамперед для ствердження нових, соціально-значущих ідей і соціалістичних цінностей. Окрім того, уніфікація культури призвела до повного

ототоження проблематики та характеристик радянської упаковки в цілому й окремих республік Радянського Союзу.

3.6. Упаковка в контексті тоталітарної естетики: «ідеологічний» стильовий напрямок. Масштабність завдань, які були поставлені перед мистецтвом соцреалізму, передбачала цілеспрямоване використання для їхньої реалізації всіх видів творчості: від «високих» галузей архітектури, живопису та скульптури до «низьких», утилітарних жанрів прикладного мистецтва. Як і «велике» мистецтво, упаковку було залучено до політичної боротьби, внаслідок чого її розвиток у середині – другій половині 1930-х років відбувався в руслі «ідеологічного» стильового напрямку, що поступово витиснув собою інші художні стилі. Зазначена тенденція була аналогічною до процесу пригноблення мистецтвом соцреалізму альтернативних творчих систем, який почався після прийняття доктрини соціалістичного реалізму. Упаковка «ідеологічного» напрямку сприйняла головні характеристики станкового мистецтва: мажорність, героїзм, оптимізм, запозичила також його багатослівність, сюжетність, розповідність, реалістичне трактування зображень і живописний підхід. Станковий підхід зумовив також площинне її сприйняття і самодостатність графічних рішень упаковки стосовно її вмісту.

Вказаний напрямок сформувався під впливом культурно-історичних чинників періоду 30-х років і відбив його особливості в оформленні упаковки. Тематику для створення її графічних рішень стали індустріалізація, колективізація, боротьба з неписьменністю, відкриття метро, будівництво каналів, погроза війни, пропаганда фізкультури та спорту та інші, які перетворювали її в один із засобів масової інформації. Активна соціальна спрямованість подібної упаковки передбачала максимальне охоплення широких верств споживачів, тому вона домінувала в комунікативній системі «держпідприємства — приватні внутрішньосоюзні споживачі».

Зображення прикордонників, спортсменів, сцен праці й відпочинку колгоспників, робітників, використання символів нового життя (заводських димарів, тракторів на полях, ліній електропередач, літаків, дирижаблів) і державної атрибутики (прапорів, п'ятикутних зірок, силуетів Кремля) додавали таким графічним рішенням надзвичайно високого суспільного значення. Відповідали політичній спрямованості упаковки й назви продукції: «Ударник», «П'ятирічка», «За метал», «Совхоз», «Волго-Дон», «Рекорд», «Метро», «КІМ» та ін. Використання імені Вождя, атрибутів соціалізму й звернення до актуальних, суспільно

значущих тем робило подібну упаковку недосяжною для художньої критики — вона розглядалася лише з позиції відповідності її змістовних характеристик ідейним настановам соціалістичного суспільства. Наслідком цього з'явилися величезна якісна амплітуда та загальне зниження її естетичного рівня.

ВИСНОВКИ

1. У результаті аналізу спеціальної літератури з теми дисертації виявлено, що у вивченні радянської упаковки 1930-х років дотепер існують значні прогалини, які стосуються її функціональних якостей, стилістичних особливостей, характеру взаємодії утилітарних і художніх аспектів.

2. Встановлено, що 1930-ті роки є передісторією сучасної упаковки, періодом початкового осмислення її специфіки, проблем і завдань, що знайшло відбиток у появі спеціалізованого журналу «Тара і упаковка», створенні організаційної структури «Оргатара—Союзтара» та мережі науково-дослідних лабораторій ВНДЛтара. У цей час вперше у виробництві тари й упаковки застосовано методи стандартизації й уніфікації.

3. Доведено, що упаковка передвоєнного десятиліття була складним, багатогранним явищем, своєрідним підсумком досвіду художніх стилів попередніх десятиліть, та водночас в ній простежуються основні тенденції подальшого розвитку цієї галузі. Проведений аналіз стилістики етикеток, обгорток, пачок, коробок 1930-х років дозволяє стверджувати, що графічні рішення упаковки створені в межах конструктивізму, модерну, Ар Деко, «народного» і «комерційного» стилів, а також «ідеологічного» стильового напрямку, який був породжений ідейними й теоретичними настановами мистецтва соцреалізму.

4. Встановлено, що полістилізм упаковки досліджуваного періоду відзеркалював особливості реальної класової структури радянського суспільства, яка характеризувалася створенням множинності верств і прошарків внаслідок його індустріального перетворення. В ситуації становлення тоталітарної системи витіснення «ідеологічним» напрямком інших художніх стилів упаковки було закономірним продовженням державної культурної політики, спрямованої на подолання естетичного плюралізму початку ХХ століття й ствердження мистецтва соціалістичного реалізму.

5. Виявлено, що роздрібна тара, яка створена у межах різних стилів, є однотипною в конструктивному плані, що зумовлено технічними можливостями її виробників і недостатньою увагою суспільства до художніх аспектів упаковки. Внаслідок цього не отримали адекватного естетичного осмислення й прогресивні

нововведення в галузі тари та упаковки 30-х років, зокрема створення нових пакувальних матеріалів та упаковки з них.

6. Відкрито, що єдиний рівень завдань, які поставали в 1930-ті роки перед усіма галузями художньої творчості, зумовив концептуальне ототожнення упаковки «ідеологічного» напрямку з «високим» мистецтвом. Наслідком цього з'явилося запозичення художніх засобів станкового живопису, площинне сприйняття упаковки, порушення вимог інформативності, відповідності упаковки характеру товару.

7. Пропаганда в упаковці «ідеологічного» стильового напрямку особистостей державних вождів, найважливіших політичних подій, суспільно-значущих ідей і соціалістичних цінностей, використання державної атрибутики СРСР зробили її невразливою для художньої критики. Внаслідок такої політичної заангажованості спостерігалася величезна якісна амплітуда зразків упаковки вказаного напрямку та загальне зниження її художнього рівня.

8. Установлено, що порушення цілісності сприйняття утилітарних і художніх аспектів радянської упаковки 1930-х років з'явилося наслідком розподілу проблем виробничого характеру, які вирішувала «Оргатара—Союзтара», і питань оформлення упаковки, контрольованих «Головполітпросвітом». «Оргатара – Союзтара» оцінювала упаковку з позиції господарської доцільності, а чиновники «Головполітпросвіту» розглядали її графічне оформлення з точки зору ідейності змісту.

9. Доведено, що унікальність упаковки «ідеологічного» стильового напрямку полягає в тому, що вона, прийнявши на себе чужорідні функції пропаганди, просвітництва, виховання мас, виконувала історико-культурну роль засобу масової інформації.

10. Дисертація відкриває перспективи для подальших наукових досліджень упаковки як галузі дизайнерського проектування. Результати роботи можуть розглядатися як перший етап вивчення історії радянської та української упаковки, проблем її сучасного розвитку, питань національної ідентифікації в умовах єдиного інформаційного простору і розширення міжнародної торгівлі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Сбитнева Н.Ф. Возникновение тароупаковочной отрасли в СССР // Упаковка. — 1997. — № 4(5). — С. 26.

2. Сбитнева Н.Ф. Упаковка Харкова 1930 — 1940-х років // Харків 30-40 рр. XX ст. Література. Історія. Мистецтво: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Х., 1998. — С. 159-162.

3. Сбитнева Н.Ф. З історії розвитку вітчизняної упаковки у 30-ті роки // Вісн. Харків. художньо-пром. ін-ту. — Х.: ХХПІ, 1999. — Вип. 1. — С. 197-200.
4. Сбитнева Н.Ф. Тенденции развития стилиевых процессов в советской упаковке 30-х годов // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: 36. ст. — Х.: ХХПІ, 1999. — № 4-5. — С. 30-34.
5. Сбитнева Н.Ф. Художественные стили советской упаковки 30-х годов. Стиль модерн // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: 36. ст. — Х.: ХХПІ, 1999-2000. — № 6-1. — С. 82-86.
6. Сбитнева Н.Ф. Как это было. «Социалистический реализм» в оформлении советской упаковки 30-х годов // Упаковка. — 2000. — № 2. — С. 55-57.
7. Сбитнева Н.Ф. Стиль модерн в советской упаковке 30-х годов // Упаковка. — 2000. — № 6. — С. 60-62.
8. Сбитнева Н.Ф. «Коммерческий» стиль в оформлении советской упаковки 30-х годов // Упаковка. — 2001. — № 5. — С. 62-64.
9. Сбитнева Н.Ф. Мыло “Беломорканал им. Сталина” как символ эпохи // МАДЕ. — 2001. — №2. — С. 160-163.
10. Сбитнева Н.Ф. Упаковка как зеркало эпохи: 30-е годы // МАДЕ. — 2001. — № 1. — С. 160-162.
11. Сбитнева Н.Ф. Стилиевые направления в оформлении советской упаковки 30-х годов // Вісн. Харків. держ. академії дизайну і мистецтв. — Х.: ХДАДМ, 2002. — № 5. — С. 69-74.
12. Сбитнева Н.Ф. Вплив мистецтва соцреалізму на розвиток радянської упаковки 30-х років // Вісн. Харків. держ. академії дизайну і мистецтв. — Х.: ХДАДМ. — 2002. — № 6. — С. 296-298.
13. Сбитнева Н.Ф. Советская упаковка 1930-х годов: Введение в проблему // Молода мистецька наука України: I електронна наукова конференція / Збірник матеріалів. — Х.: ХДАДМ, — 2002. — № 1. — С. 38-40.
14. Сбитнева Н.Ф. Функциональные качества упаковки и ее коммуникативная роль в обществе // Молода мистецька наука України: I електронна наукова конференція / Збірник матеріалів. — Х.: ХДАДМ, — 2002. — № 1. — С. 47-50.
15. Сбитнева Н.Ф. Вплив ідеології на формування системи функціональних якостей упаковки. 1930-ті роки // Теорія і практика матеріально-художньої культури: I електронна наукова конференція / Збірник матеріалів. — Х.: ХДАДМ, — 2002. — № 1. — С. 30-32.
16. Сбитнева Н.Ф. Ар Деко в советской упаковке 1930-х годов // Теорія і практика матеріально-художньої культури: I електронна наукова конференція / Збірник матеріалів. — Х.: ХДАДМ, — 2002. — № 1. — С. 98-101.
17. Сбитнева Н.Ф. «Народный» стиль в советской упаковке 30-х годов // Упаковка. — 2002. — № 1. — С. 62-63.

18. Сбитнева Н.Ф. Советская упаковка 1930-х годов в структуре производства и потребления продукции // Вісн. Харків. держ. академії дизайну і мистецтв. — Х.: ХДАДМ. — 2003. — № 1. — С. 76-80.

АНОТАЦІЇ

Сбитнева Н.Ф. Особливості розвитку радянської упаковки 1930-х років. Утилітарні та художні аспекти.— Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 05.01.03 — технічна естетика. — Харківська державна академія дизайну і мистецтв, Харків, 2003.

Дисертація присвячена вивченню радянської упаковки 30-х років: її утилітарних та художніх аспектів, що формувалися під впливом економічних, політичних, соціальних та культурних чинників. Упаковка досліджуваного періоду розглядається з точки зору критеріїв оцінки, які діяли у той час у конкретних комунікативних системах.

У роботі простежено вплив «високого» мистецтва на стилістику упаковки, охарактеризовано прояви конструктивізму, модерну, Ар Деко, «комерційного», «народного» стилів та «ідеологічного» стильового напрямку. Останній склався у середині 1930-х років під впливом мистецтва соціалістичного реалізму та визначив характер упаковки цього періоду.

Ключові слова: радянська упаковка, функції упаковки, комунікативні типи, утилітарні та художні аспекти, художні стилі.

Сбитнева Н.Ф. Особенности развития советской упаковки 1930-х годов. Утилитарные и художественные аспекты. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 05.01.03 — техническая эстетика — Харьковская государственная академия дизайна и искусств, Харьков, 2003.

Диссертация посвящена изучению советской упаковки 30-х годов: ее утилитарных и художественных аспектов, сформировавшихся под влиянием экономических, политических, социальных и культурных факторов. Упаковка исследуемого периода рассматривается с точки зрения критериев оценки, действовавших в указанный период в конкретных коммуникативных системах.

В работе прослежено влияние «высокого» искусства на стилистику упаковки, охарактеризованы проявления конструктивизма, модерна, Ар Деко, «коммерческого», «народного» стилей и «идеологического» стильового направления. Последнее сформировалось в середине 1930-х годов под влиянием искусства социалистического реализма и определило характер упаковки этого периода.

Ключевые слова: советская упаковка, функции упаковки, коммуникативные типы, утилитарные и художественные аспекты, художественные стили.

Sbitneva N.F. Characteristics of the Evolution of Soviet Packaging in the 1930s. Utilitarian and Artistic Aspects. — Manuscript.

A thesis for an academic degree of the Candidate of Sciences (Fine Arts), Specialty 05.01.03 — Technical Esthetics. — The Kharkiv State Academy of Design and Arts, Kharkiv, 2003.

This thesis is devoted to a comprehensive study of Soviet packaging of the 1930s as a design object, from the point of view of its utilitarian and artistic properties examined in conjunction with various aspects of life of the society. The paper identifies the tasks facing the packaging in the economic environment of the time, analyzes the packaging requirements from the point of view of product addresser and addressee, and evaluates the packaging based on the criteria in effect at the researched period. The key communicative systems existing in the Soviet economy in the 1930s have been reconstructed, packing functions have been reviewed and the nature and extent of influence the economic, political, social and cultural factors had on the interpretation and significance of individual functions and the system of functional properties in general have been determined.

Relations between the State-owned enterprises, as the largest and most promising producer of the 1930s, and private domestic consumers, as their key customer, represented the dominating type of communication at the time. It has been established that both for this type and for other communicative systems, the economic and utilitarian functions retained their original meaning and interpretation, as their role in the development of economy was incontestable. The society had the greatest influence on the image-related and esthetic functions, including advertising, artistic, symbolic, and informative ones, which aimed at meeting the cultural, educational, and propaganda objectives. This had led to violating the key requirements for the packaging and resulted in one-dimensional perception, packaging self-sufficiency vs. the content, and ignoring the utilitarian essence of packaging. Thus, the packaging of the researched period implemented the historical and cultural role of an information medium.

Based on the image and stylistic analysis of labels, wrappers, packs, and other types of consumer packaging of the 1930s, it has been demonstrated that that packaging of this period is a complex, multifaceted phenomenon summarizing experience of the past and, at the same time, outlining the ways of packaging development for the decades to come. It has been established that the packaging was developing in the context of such art styles as modernism, Art Deco, constructivism, "commercial", "folksy", and "ideological" style line. The paper describes the functional and artistic qualities, as well as communicative

role of packaging of the above styles, and uncovers their significance in the formation of the image of Soviet packaging of the prewar decade. It has been shown that in spite of the obvious esthetic advantages of other styles, the Soviet packaging of the 1930s is characterized, first of all, by the "ideological" style line, which developed in the period under discussion under the influence of cultural and historical factors. The thesis examines the impact of "high" art on the formation of artistic qualities of the "ideological" packaging style; it identifies the features borrowed from easel painting of Socialist Realism, such as availability of certain plot, narrative, verbosity, and insufficient attention to font elements. The analysis of plot and image characteristics of consumer packing has revealed the historical dependence of graphic solutions of packaging and identified the links with various aspects of life of the society.

Keywords: Soviet packaging; packaging functions; utilitarian and artistic aspects; art styles.

Підписано до друку 31.01.03 Формат 60x84 1/16
Папір "Svetokopii". Гарнітура "Таймс". Замов. № 31
Умов. друк. арк. 1 Облік. видав. арк. 1 Тираж 120
Надруковано в інформаційно-методичному центрі
Головного управління освіти і науки Харківської Облдержадміністрації
Харків, вул. Сумська, 54

453854

АВ 55.110

Мист

ПЕРЕКРЕСТ

Мист